

Реальність релігійної свободи безпосередньо залежить від ефективності її правових гарантій в конкретній державі. В українському законодавстві також є норми, які регулюють питання, пов'язані з реалізацією свободи совісті, релігії та переконань як в індивідуальному, так і в колективному вимірах.

Ці норми не становлять в Україні окремої галузі, однак важливість релігійного фактору у суспільстві та кількість нормативних актів у цій сфері дозволяють передбачати майбутнє її формування.

Безпосередньою правовою підставою для реалізації релігійної свободи в Україні є: Конституція України від 28 червня 1996 р. та закон Про свободу совісті та релігійні організації від 26 квітня 1991 р. Норми деяких інших законів стосуються релігійних прав громадян, різних аспектів правового статусу та діяльності релігійних організацій (напр.: Про реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців). Крім того, існує ряд виконавчих актів (указів та розпоряджень Президента, Кабінету Міністрів тощо). Потрібно зазначити, що хоча судові рішення й не належать в Україні до поширених джерел права, але рішення Конституційного, Арбітражного та Верховного Судів застосовуються для тлумачення відповідних норм.

Очевидно, що, розглядаючи правові гарантії здійснення права на релігійну свободу, потрібно враховувати норми, які регулюють право на свободу думки і слова, право на об'єднання та право на мирні зібрання.

Щодо ст. 35 Конституції України, то хоч, на перший погляд, її норми відповідають міжнародним стандартам, застереження викликає відсутність у першій частині виразу «приватно чи публічно», який є загальноприйнятою декларацією права на активну участь у суспільному житті релігійно (чи арелігійно) вмотивованих осіб чи релігійних організацій. Крім того, серед формулювання елементів права на свободу світогляду та віросповідання бракує права на вивчення та навчання релігії чи переконань .

У спадок від радянського права і, як нагадування про живучість його атавізмів, залишається незмінне з 1919 року формулювання ч. 3 ст. 35 Конституції: «Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа — від церкви».

Фактично, норми, що доповнює цю частину — «Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова» — було б достатньо для формулювання світськості української держави мовою демократичної правової держави.

Незважаючи на те, що українське законодавство у сфері свободи совісті та прав, що з неї виникають, вважається одним з найбільш ліберальних у Європі, велика кількість питань залишається без вирішення. Стосується це як законодавчого рівня, так і проблем з дотриманням чинних законів. Останнє має місце як зі сторони органів державної влади, так і зі сторони релігійних організацій, інших організацій та окремих осіб. Зокрема йдеться про звужений обсяг релігійних прав, дискримінацію та нетерпимість на релігійному ґрунті, маніпулювання нормами чинного законодавства на місцевому рівні. Говорячи про тенденції діяльності Верховної Ради України із законодавчого забезпечення галузі державно-конфесійних відносин на 2007 рік, варто згадати Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки», ухвалений Верховною Радою 11.01 2007 р. з пропозиціями Президента України і направлений йому на підпис. Хоча вказаний закон формально не стосується релігійних питань, проте він реально

спрямований проти представників кримськотатарської мусульманської спільноти, які вимушені вдаватися до самозахоплення земельних ділянок для вирішення своїх соціальних проблем, і може у випадку своєї послідовної реалізації викликати серйозне загострення як міжконфесійної, так і загальносуспільної ситуації в Автономній Республіці Крим.

Зміни у законодавстві.

Засадничих змін в українському законодавстві у сфері релігійної свободи та державно-церковних стосунків не відбулося, хоча на початку 2006 року наміри щодо цього декларувалися. Так, 20 січня 2006 року Президент видав указ „Про План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи” № 39/2006, яким дав розпорядження Міністерству юстиції підготувати нову редакцію Закону „Про свободу совісті та релігійні організації”, а також проекту закону про вдосконалення правил повернення колишнього церковного майна.

Пристосування чинного віросповідного законодавства до стандартів Ради Європи та узгодження норм чинного закону Про свободу совісті та релігійні організації з Конституцією України та Цивільним кодексом стало основним завданням робочої групи, створеної Міністерством юстиції на виконання вимог Президента. Важливим досягненням учасників робочої групи стало зняття невідповідностей, які роками були очевидними хибами чинного закону.

Позитивом, зокрема є поширення права на релігійну свободу з громадян на кожную особу, поширення на релігійні організації загальної правоздатності, відмова від „квазірелігійної” класифікації, передача реєстраційних функцій Міністерству юстиції. Докорінних змін зазнав другий розділ Закону. В основу класифікації замість релігійного критерію, який вів до обмеженого переліку можливих форм релігійних організацій (релігійна громада, монастир, місія, братство, духовний навчальний заклад, релігійне об'єднання та релігійний центр), було покладено організаційно-правовий критерій, за яким усе розмаїття релігійних організацій, незалежно від їх назв, було розділено на три форми: релігійне товариство, тобто релігійна організація, що створюються безпосередньо фізичними особами, так би мовити „знизу”, релігійна установа, або релігійна організація, що створюються іншою релігійною організацією — юридичною особою, незалежно від організаційно-правової форми останньої, та релігійне об'єднання, що складається з релігійних товариств і установ та утворюється релігійними товариствами. Передбачено, що релігійні об'єднання можуть бути місцевого та всеукраїнського рівня. В останньому випадку вони повинні мати свої структури у більшості адміністративно-територіальних одиниць України. Таке розділення видається необхідним для подальшого вирішення питання щодо введення інституту капеланства у збройних формуваннях України, критеріїв включення релігійних інституцій до складу Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій тощо. Визначальною новацією є надання статусу юридичної особи релігійним об'єднанням, а не лише їх центрам, як це передбачено чинним Законом. Саме надання Церквам і релігійним об'єднанням такого статусу дозволяє вирішити питання реституції церковного майна (що, нагадаємо, теж вимагається від України Радою Європи), будувати справді партнерські відносини між державою і Церквою. Ще однією концептуальною особливістю законопроекту є чисельність у ньому бланкетних норм. Ще на початку діяльності Робочої групи її члени домовилися, що оподаткування релігійних організацій, трудові відносини в них, порядок заснування релігійними організаціями інших юридичних осіб тощо, не є предметом цього законопроекту. Надзвичайно важливим у

Написав з моніторингу РІСУ
Вівторок, 08 травня 2007, 23:16

цьому контексті було оприлюднення проекту законопроекту для публічного обговорення. З іншого боку, у проекті зберігаються виразні рудименти “радянськості”. Два основні “рудименти” проекту: попри декларацію зміщення акценту на права особи – у структурі проекту вона губиться, а попри намагання створити нову чітку класифікацію та відмовитися від детальної регламентації прав релігійних організацій, – у проекті багато норм, що залишаються втручанням у їхню внутрішню структуру та справи. Крім того проектом не врегульовано права організацій, що існують без реєстрації (коваленко). У висновку Венеціанської Комісії стверджується, що “загалом проект закону має розглядатися як ліберальне та сприятливе поле для реалізації свободи релігії. Однак, декілька надзвичайно важливих питань залишаються спірними та мають призвести до подальшого розгляду і внесення покращень до Закону з метою дотримання всіх вимог міжнародних стандартів”. Зокрема, положення, які регулюють систему реєстрації релігійних організацій та їх статус юридичної особи, мають бути прояснені для уникнення обмежень автономії Церкви і свободи релігії. Система реєстрації має бути спрощена, а також рекомендується звернути увагу на ясність формулювань і понять у проекті закону.

Щодо законодавчих ініціатив у майновій сфері, то проект закону про вдосконалення правил повернення колишнього церковного майна (Про засади повернення культових будівель та майна релігійним організаціям) так і не був оприлюднений для громадського обговорення. Запропонований законопроект має ряд поважних недоліків. Зокрема, він не визначає те, якими засадами керуватиметься процес повернення майна, у ньому відсутнє визначення ключових термінів даного Закону, не зрозуміло, як історичні спадкоємці майна мають доводити таке своє право, не має згадки про право оскарження рішень уповноваженого органу, який займатиметься реституцією тощо . Тому експерти говорять про декларативність цього законопроекту, який так і залишився проектом «задля галочки» і не розглядався надалі.

Потрібно зазначити, що основним завданням законодавця у цьому питанні повинно бути розпрацювання чітких засад, критеріїв та механізмів передачі майна релігійним організаціям. Без цього положення законопроекту можуть стати чисто декларативними намірами та будуть відкритими для маніпуляцій як з боку державних чиновників, так і лідерів релігійних організацій. Викликає тривогу те, що такий важливий документ продовжує творитися без публічного обговорення з представниками релігійних організацій, правниками, економістами та міжнародними експертами.

У 2006 році до Верховної Ради було подано та розглянуто кілька законопроектівщо стосуються земельних питань релігійних організацій (Проект Закону про внесення змін до статті 92 Земельного кодексу України (щодо права релігійних організацій на постійне користування землею) н.д. В.Стретовича від 04.07.2006 №1101 та, а також проект н.д. О.Турчинова від 04.10.2006 №2260). Ними передбачалося відновити право релігійних організацій на постійне користування земельними ділянками із земель державної та комунальної власності, яке ними було втрачено у 2001 році у зв'язку з набуттям чинності нової редакції Земельного кодексу України. Прийняття зазначених законодавчих змін мало би дозволити релігійним організаціям на практиці скористатись пільгою щодо сплати податку на землю, передбаченою п. 5 частини першої статті 12 Закону України “Про плату за землю”, та більш ефективно здійснювати свою діяльність по задоволенню духовних і соціальних потреб віруючих. Проте 17 жовтня ц.р. Верховна Рада України відхилила обидва законопроекти. Тому 30 жовтня 2006 року у Верховній Раді України

Написав з моніторингу РІСУ
Вівторок, 08 травня 2007, 23:16

---

zareestrovano proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deyakih zakoniv Ukraini (shodo prava religijnih organizacij na postijne koristuвання земельною ділянкою), реєстр. № 2426. Авторами законопроекту є народні депутати України від фракцій БЮТ – Р.Лук'янчук, О.Турчинов та Партії регіонів – Сухий Я.М.

Рішення парламенту підтверджує ще дві тенденції. Живучість традиції українських парламентарів не дотримуватись передвиборних обіцянок, а також те, що до Всеукраїнської Ради Церков та релігійних організацій в публічному просторі України прислухаються небагато.

На сьогодні на розгляді Верховної Ради України знаходиться черговий законопроект (вже восьмий з 2003 р.) з проблеми землекористування релігійних організацій (автори – народні депутати України Р.Лук'янчук, Я.Сухий, О.Турчинов; реєстр № 2426 від 30.10.06), а також законопроект О.Боднар та О.Турчинова щодо заборони приватизації колишніх культових споруд (реєстр № 2758 від 15.12.06).

У освітній сфері на законодавчому та виконавчому рівні було прийнято дві зміни. Міністерство освіти 9 березня 2006 року відійшло від своєї традиційної позиції та офіційно визнало богослов'я академічною дисципліною. Це зрівняло студентів-богословів у правах з іншими студентами, зокрема щодо відстрочки від призову, пільг у громадському транспорті тощо.

У контексті цього рішення 4 квітня 2006 року Верховна Рада прийняла поправки до Закону про військовий обов'язок і військову службу, якими передбачила відстрочку від призову в армію та звільнення від військових зборів для студентів денних відділень теологічних навчальних закладів, а також їхніх випускників, які мають духовний сан. Однак включення до реєстру є тільки першим кроком до реалізації задекларованих прав. Перед навчальними закладами постає питання ліцензування та акредитації, а перед випускниками попередніх років – нострифікації отриманих дипломів.

З іншого боку, непослідовність влади щодо гарантії релігійних прав у освітній сфері, проявилася у ставленні до законопроекту щодо надання релігійним організаціям права засновувати загальноосвітні навчальні заклади різного рівня (проект В. Стретовича, реєстр. № 2020 від 30.08.06). Попри слушність і обґрунтованість пропозицій та підтримку Всеукраїнської Ради Церков та релігійних організацій, на сесії у листопаді 2006 р. цей законопроект було відхилено як профільним комітетом, так і Верховною Радою. Одним із концептуальних недоліків поданого законопроекту було визнано те, "що він не дає чіткої відповіді на питання, який характер (світський чи релігійний) матимуть навчальні заклади, засновані релігійними організаціями".

25 квітня 2006 року міністр оборони Анатолій Гриценко видав розпорядження щодо задоволення релігійних потреб військовослужбовців та гарантування їхнього конституційного права на свободу совісті. Попри позитивні реакції, насторожує те, що цей документ так і не був оприлюднений. Якщо це означатиме змушування до релігійних практик, які до вподоби керівнику військової частини, то це однозначно не сприятиме утвердження релігійної свободи.